

izvorni znanstveni članak / original scientific paper
primljen / received: 15.9.2019.

UDK:141.72 Butler J.

POJAM INTERSEKCIONALNOG FEMINIZMA KOD JUDITH BUTLER

Lemana FILANDRA

Scientific & Research Incubator (ZINK)
University of Sarajevo, Faculty of Philosophy
Franje Račkog 1, 71000 Sarajevo, B&H
E-mail: lemanafilandra@hotmail.com

ABSTRACT

Rad je usredotočen na pojam intersekcionalnog feminizma u kontekstu filozofije Judith Butler. Iako ovo teorijsko stajalište promovira inkluzivni pristup pitanjima i problemima savremenog feminizma, njegov uticaj je ometen bremenom tradicionalnog feminističkog nasljeđa. Svrha rada je uporediti problematiku intersekcionalnog feminizma i definiranje ženskog identiteta u njegovom izvornom američkom političkom kontekstu, s obzirom na rasu i Butlerino viđenje političkog subjekta moći s obzirom na rod. U radu je iznesena i Butlerina kritika pojma univerzalnosti, koji inače nameće definiranje opsega djelovanja i definiranje političkog subjekta moći i zaključava polje vrijednosti, što često ugrožava njegov/njeni/njihov život.

Ključne riječi: intersekcionalni feminizam, univerzalnost, Butler, ženski identitet

This paper is focused on the concept of intersectional feminism in the context of Judith Butler's philosophy. Although this theoretical standpoint promotes an inclusive approach to the questions and issues faced by contemporary feminism, its influence has been diminished by the burden of traditional feminist legacies. The purpose of this paper is to compare the problematics of intersectional feminism and the definition of female identity in its root American political context considering race and Butler's views of the political subject of power concerning gender. The paper also puts forward Butler's critique of the concept of universality, which usually asserts a definition about the breadth of action and the political subject of power, and concludes an area of values that can often endanger one's life.

Key words: intersectional feminism, universality, Butler, female identity

1.0 Uvod

Sâmi pojam intersekcionalnog feminizma je nastao krajem 1980-tih godina unutar američke filozofske zajednice. Kimberlé Crenshaw, jedna od predstavnica afro-američkog feminizma, je odlučila da eksplisitno definira svoju feminističku poziciju s obzirom na niz problema s kojima se afro-američke žene u Sjedinjenim Američkim Državama suočavaju. Naime, Crenshaw je ustanovila da su teorijska i praktična zadaća feminizma izrazito skućene jer su ograničene na problematiku dominantnog bijelog narativa. To znači da su oni problemi, s kojima se suočavaju pripadnice bijele rase, uzeti za važnije ili određujuće za cjelokupnu politiku savremenog feminističkog pokreta. U članku *Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color* Crenshaw piše:

"Intersekcionalna subordinacija ne mora biti namjerno proizvedena; dapače, ona često predstavlja posljedicu nametanja jednog tereta koji u interakciji s prethodno postojećim ranjivostima proizvodi još jednu dimenziju onemoćenja." (Crenshaw, 1991, 1249)

Dakako, ovakav kritički pristup feminizmu kao skupu teorija koje razmatraju status i prava žena unutar društva podsjeća na onaj izražen od strane bell hooks. Ova istaknuta predstavnica afro-američkog feminizma je u svom djelu *Feministička teorija: od margine ka centru* predstavila niz osuda na račun jednostranog tretiranja fokusa feminističkog promišljanja Betty Friedan riječima:

"Fridanova je oblikovala savremenu feminističku teoriju. Jednodimenzionalna perspektiva ženske realnosti izneta u njenom delu tako je postala odrednica savremenog feminističkog pokreta. Bele žene koje danas dominiraju feminističkim diskursom, kao i Fridanova pre njih, retko se pitaju da li njihova perspektiva u odnosu na žensku realnost odgovara proživljenim iskustvima žena kao kolektiviteta." (Huks, 2006, 7)

Kao rezultat propitivanja važnosti čimbenika rase u sferi feminizma u Sjedinjenim Američkim Državama, Crenshaw je ponudila termin "intersekcionalnost". Time je postavila temelje svojoj novoj kritičkoj ori-

jentaciji prema feminističkoj problematici, te postala vodeća zagovornica intersekcionalnog feminizma. Tako Judith Butler, američka filozofkinja koja se veže za treći val feminizma, kritikuje dominantne narative koji proizlaze iz gornjih pozicija moći te se njen metod može okarakterisati kao primjena intersekcionalnog feminizma, što je ujedno i njeno teorijsko stajalište. Ovaj rad pruža uvid u neke od primjera Butlerinog filozofiranja o političkom subjektu moći koji se poklapaju s idejom i praksom intersekcionalnog feminizma.

2.0 Feminizam i identitet

U svom temeljnom djelu naziva *Nevolje s rodom*, Butler izlaže poimanje pojma identitet iz teorijskog ugla koji nastoji nadići konvencionalna propitivanja odnosa moći. Tačnije, Butler ispituje pojam identiteta unutar feminizma uopšte. Praveći kritički odnos prema prvom i drugom valu feminizma, Butler jasno ističe svoju tačku gledišta. Naime, u kontekstu filozofije Simone de Beauvoir, žena predstavlja identitet kojim se postaje. Ta tendencija prema ostvarivanju određene društvene uloge je ono što Butler ističe kao kontradiktorno nekonformističkom principu feminizma. Beauvoir tvrdi da se unutar hegemonijske zajednice politička jednakost između žena i muškaraca ne može ostvariti, jer su ostvarena muška prava ona u koja se trebaju uklopiti ženska prava. U skladu s tim Beauvoir piše:

"Već smo rekli da se čovjek uvijek promišlja samo promišljajući Drugoga; poima svijet u znaku dvostrukosti, koja isprva nema spolni značaj. No prirodno bivajući drukčija od muškarca koji se postavlja kao isti, žena će potpasti pod kategoriju Drugoga. Drugo obavlja ženu." (Beauvoir, 2016, 55)

Sâmo htijenje da se uklapanje u postojeći mozaik priznavanja dogodi je nešto što prihvata i potvrđuje postojanje dominacije muških prava. Ipak, ne treba zaboraviti da Beauvoirina razmatranja ženskog identiteta predstavljaju jedan od temeljnih stubova savremenog feminizma. U doba kada je Beauvoir pisala *Drugi spol*, ženski identitet kao filozofski problem je tek pronalazio svoje teorijsko tlo i okosnice. U skladu sa atmosferom europocentrizma koja je prožimala tadašnje filozofske krugove, Beauvoir je razmatrala zapadnjački ženski identitet. Detaljnije, raspon

postojećih i mogućih društvenih uloga žene unutar uokvirenog područja prilika koje su definirane naspram postojećih društvenih uloga muškaraca je ono što je bio Beauvoirin teorijski prioritet. Sljedstveno tome, Beauvoir je zagovarala proširenje javne političke putanje kretanja ženskih subjekata, kao i osvještavanje privatnih politiciziranih mogućnosti. Otuda Beauvoirino teoretiziranje o identitetu majke kao konvencionalno obavezujućim za ženski identitet. Njen sud o reproduktivnim pravima se može sažeti u sljedećoj tvrdnji - donositi odluke o svom tijelu te odabrati ili ne odabrati majčinstvo je pravo koje svaki ženski subjekt treba da ima.

Biti političkim subjektom moći ne znači samo biti podložan direktnom utjecaju vladajućih, učincima instrumentalizacije određenih ideja o životu koje se iskušavaju od rođenja, već i biti definiran/definirana od samog začetka u majčinoj utrobi. Doima se da je ova tvrdnja na tragu Kristevinog poimanja spolnog tijela kao preddruštvenog te da utječe na njeno razmatranje potreba političkog priznavanja ženskih prava. U djelu *Revolution in Poetic Language*, Kristeva tvrdi da postoji "kretanje koje pretihodi znaku, *logosu*, subjektu" (Kristeva, 2006, 142). U tom smislu, pretpostavlja se postojanje identiteta koji su izgrađeni prije sfere društvenog. Ipak, ova Kristevina tvrdnja je izuzetno problematična ukoliko se kretanje vidi kao proces definiranja koji ima namjenu da temelji subjekt. Značenje prije jezika, ideja prije mišljenja i identitet prije subjekta su određenja koja za posljedicu imaju esencijaliziranje ženskog identiteta, pored ostalih jednako problematičnih procesa. Jedan od plauzibilnih pristupa Kristevinoj teoriji je da se ona posmatra kao izraz bunta protiv nepoetskog ili patvorenog jezika za koji se drži da je suprotan od "muškog" ustrojstva konteksta u kojem politički subjekti obitavaju. Srazmjerno tome, preddruštveni identiteti su oni koji su "ženski" po svom karakteru. Dakako, ovakva diferencijacija pretpostavlja ispravne i neispravne vrijednosti prije samog bivanja političkim subjektom. Pritom se čini da Kristeva implicira prisutnost ispravnih vrijednosti u preddruštvenom kontekstu, a neispravnih u društvenom. Spomenuti da se iz djela *Revolution in Poetic Language* može iščitati autoričino prozapadnjačko teorijsko opredjeljenje, je nešto što je već rečeno i o Beauvoir. Kristevino oslanjanje na tradiciju Freudove psihoanalize je njeno pravo, ali i očigledna namjera. Iako se Butler protivi Beauvoirinom pogledu na normativnost prava političkih subjekata, kao i Kristevinoj tvrdnji da je moguć identitet koji nije ugrađen u društveno, njeni pogledi na ključnu problematiku ženskog identiteta, tj. rod, proistječu iz njene stvarne pozicije subjekta koji je društveno i politički privilegovan, uz to i bijele rase. Naime, činjenica

je da Butler eksplicitno adresira svoju političku poziciju u djelu *Contingency, Hegemony, Universality*. Time što se Butler postavlja naspram određenih elemenata teorija Beauvoir i Kristeve, jasno se ocrtava njena feministička pozicija koja je u skladu s idejom intersekcionalnog feminizma. Na jednom mjestu ona piše:

"Identitet feminističkog subjekta ne bi smio biti temeljem feminističke politike ako se subjekt stvara u polju moći koje se redovito prekriva obranom toga temelja. Možda će se, paradoksalno, pokazati da za feminizam 'predstavljanje' ima smisla jedino kada se subjekt 'žena' nigdje ne pretpostavlja." (Butler, 2000, 21)

Ovom tvrdnjom se Butler ograđuje od konvencionalno definiranog viđenja ženskog identiteta kao fokusa feminizma, gdje je ženski identitet koji je proizveden unutar hegemonijskog konteksta onaj kojeg treba braniti, kojem treba težiti i kojeg treba potvrđivati. Ovo je jedna od centralnih Butlerinih tvrdnji iznesenih u djelu *Nevolje s rodnom*, kao i njena vodeća konstatacija koja je vidljiva i u njenom primjeru kritike pojma univerzalnosti. Iz navedenog se može zaključiti da je Butler kritična prema feminističkim teorijama koje nastoje vršiti nekritičku nadogradnju tradicionalnih pitanja i problema. Drugim riječima, postavlja se pitanje da li se identitet feminističkog subjekta uopšte treba ograničavati na skup tradicionalnih feminističkih teorijskih pogleda ili bi se, uz pomoć filozofije jezika i njenih metoda, moglo izvršiti revidiranje jezičnog korpusa koji navodno reflektira postojeće stanje stvari u svijetu što bi rezultiralo efektivnim promjenama koje mogu izmijeniti aspekte institucionaliziranog tretmana političkih subjekata i poboljšati njihove životne uslove. U svakom slučaju, intersekcionalni feminizam je otvoren prema usvajanju nove terminologije, kao i odbacivanju one koja je nekorisna.

Butler pokušava napraviti teorijski otklon od kategorije identiteta koja se konvencionalno smatra utemeljujućom za feminizam. Ova filozofkinja nastoji prevazići praksu uzimanja kategorije ženskog identiteta, koja je istaknuto deskriptivnog karaktera, s ciljem da se obustavi proces imitiranja spolnih i rodničkih hegemonijskih politika koje ne otvaraju mogućnost za iznalaženje novih spolnih i rodničkih značenja te poboljšanje uslova života političkih subjekata. Da li je moguće izvršiti reinterpretaciju ženskog identiteta i utjecati na znatne promjene u praksi, je pitanje koje neizbježno usmjerava autoricu na filozofske temelje društvenog života koji politički subjekti žive. Butler piše da "Nema ontologije roda na kojoj

bismo mogli izgraditi politiku, jer ontologije roda uvijek djeluju u etabliranim političkim kontekstima kao normativne odredbe (...)" (Butler, 2000, 148-149).

Jasno je da se već spomenuti Butlerin teorijski otklon od Beauvoirinog i Kristevinog poimanja zadaće feminizma vidi i kao priznanje da je, najvjerojatnije, nemoguće istupiti iz okvira hegemonijskog konteksta te isključiti politički diskurs kao mjesto obitavanja političkih subjekata. Time što Butler analizira pojam tijela unutar hegemonijskog konteksta, potvrđuje se ideja da se dijapazon ucrtavajućih značenja ne može otkloniti s obzirom da je tijelo istovremeno i fenomenološko i materijalno. S tim u vezi, Butler ne adresira rasu, stalež, religijsko opredjeljenje i kulturu ponaosob kao jedine faktore koji se trebaju uzimati u obzir kada se govori o ženskom identitetu i političkom subjektu, već se preko iščitavanja tijela koje je pozicionirano u određeno vrijeme i mjesto nailazi na posljedice odnosa moći koje oblikuju njegovo/njeno/njihovo rodno, spolno, seksualno i svako drugo shvatanje. Tako je Crenshaw ponudila termin za kritički pristup političkom subjektu, a Butlerino teorijsko odnošenje prema pojmu tijela neminovno razmatra slojevitú strukturu značenja koja se vežu za tijelo kao njihovog nosioca.

3.0 Kritika pojma univerzalnosti

Nešto više od desetljeća poslije knjige *Nevolje s rodom* izlazi djelo *Contingency, Hegemony, Universality* gdje Butler, između ostalog, raspravlja o posljedicama konvencionalnog shvatanja pojma univerzalnosti. Naslanjajući se na kritiku hegemonijskog konteksta unutar kojeg se filozofski pojmovi definiraju i redefiniraju, Butler stavlja kritiku pojma univerzalnosti kao polazište za svoja propitivanja uloge feminizma u životima političkih subjekata iz zemalja drugog i trećeg svijeta. Važno je još jednom napomenuti da je Butler svjesna svoje pozicije moći, time što je bijela filozofkinja koja dolazi iz dominantne anglo-američke kulture, pa i nju samu kritikuje postavljajući pitanja koja vode ka preciznijem određenju njene feminističke perspektive. Martha Nussbaum je u djelu *Sex and Social Justice* ženama, kao političkim subjektima u zemljama u razvoju, posvetila znatan dio. Nastojeći razlučiti razloge opresije žena na osnovu njihovog roda u zemljama Afrike i Azije, Nussbaum se kritički osvrće na religijske interpretacije jednakosti i pravednosti, ne s ciljem da opovrgava religijska učenja jer ih ne razmatra na nivou nauke, već da ra-

zumije kakvi sve čimbenici mogu utjecati na život žena u zemljama u razvoju. Na jednom mjestu ona piše:

"Kada se najednom krenemo pitati kako ljudi uistinu funkcioniraju, ne možemo izbjegavati usredotočiti se samo na određene čimbenike života a ne i sve ostale, na samo neke mogućnosti za djelovanje a ne i sve ostale, kao i smatrati jedne sposobnosti i funkcije kao one centralne ili od veće važnosti za srž ljudskog života a ne i sve ostale." (Nussbaum, 2000, 34)

Može se reći da Butler ima sličan pristup prema pojmu univerzalnosti te da je takva pozicija konstituirajuća za intersekcionalni feminizam kao teorijski odnošaj. Butler prihvata identitarni eklekticizam jer priznaje kompleksnost definicije političkog subjekta. Kritikujući doprinošenje novoj proizvodnji rodne hijerarhije kroz ponavljanje procesa prihvatanja utiskivanja diskurzivnih značenja u tijelo, Butler primjećuje da postoji opšte nastojanje da se pojam univerzalnosti univerzalno prihvata. Nameatanje sopstvenog polja vrijednosti je jedan oblik ponavljanja koje generira nove neravnopravne odnose moći. Ova filozofkinja navodi da metod prevođenja kulturoloških vrijednosti iz jedne kulture u drugu čini da "su oni podređeni u riziku da spoznaju i razumijevaju te vrijednosti kao znakove sopstvenog 'oslobođenja'" (Butler, 2000, 35). Pitanje je da li je uopšte moguće postići potpunu jednakost te ukinuti hijerarhizaciju, kao i to da li se bitna pitanja unutar marginaliziranih kultura dovoljno ističu u svrhu promjene lokalne socio-političke paradigme? U svakom slučaju, Butler analizira postojeće stanje stvari gdje svjesno detektira novo nastojanje da se drugo viđenje pojma univerzalnosti nametne.

Ponovo se čini da je nemoguće odbaciti ijedno polje vrijednosti, jer se pri svakom pokušaju javlja novi primjer nametanja. Ipak, Butlerina analiza se zaustavlja na nivou analize jezika. Pritom, nastoji se izbjeći puki lingvisticizam ili mišljenje da su postojeće značenjske granice jezičnih termina nepromjenjiva refleksija stanja stvari u svijetu. U jednom od svojih recentnijih djela, poput *Rethinking Vulnerability and Resistance*, Butler potvrđuje ranije iznesenu tezu u *Nevolje s rodnom* da su politički subjekti istovremeno činitelji i da se nad njima čini. Pojam ranjivosti se veže kao vid karakterizacije određene skupine ili političkog subjekta, što može uraditi sam agent ili autoritativni činitelj iz pozicije više moći (Butler, 2019, 7). Uz to, Moya Lloyd primjećuje da Butlerina kritika pojma univerzalnog dobiva nove obrise time što:

"Butler povezuje projekat radikalne demokratije s proizvodnjom inkluzivnijeg pojma univerzalnosti koji se tek treba definirati. Kada postoji vjerovatnost da će novi pojam univerzalnosti biti artikulisan kroz državu, to jeste, kada se čini da će priznavanje biti univerzalizirano kroz mrežu zakonskih prava, Butler za- stane." (Lloyd, 2009, 69)

Radikalna demokratija je jedan od pojmova koje Butler istražuje i zagovara. Konkretnije, Butler vidi radikalnu demokratiju kao pojam koji je otvoren budućem redefiniranju iz razloga što su sloboda i jednakost oni pojmovi ka čijem se ostvarenju neprestano teži. Butler je u svom djelu *Bodies That Matter* naglasila da se principi jednakosti i slobode trebaju iznova promisliti jer za sada imaju diskriminirajući karakter (Butler, 2014, 22). Još ćemo se jednom podsjetiti da su moguće pozitivne posljedice revidiranja postojećeg jezičnog korpusa s primjenom odabranih metoda filozofije jezika. Tamo gdje se traži uklapanje novog jezičnog termina sa stanjem stvari, u svijetu se dešava mala revolucija unutar hegemonijskog konteksta.

4.0 Zaključak

Posjedovanje podrške kontekstu u kojem politički subjekt živi je ključno za njegovo/njeno/njihovo političko priznavanje. Očigledno je da se podrška razumijeva kao preveniranje pojave prekarijata ili primjera diskriminiranja političkog subjekta na bilo kojem osnovu njegovog/njenog/njihovog kompleksnog identiteta. Također, sama podrška bi označavala institucionalno priznavanje jednog ili više aspekata identiteta. Jedno od trenutnih Butlerinih filozofskih preokupacija jesu socio-političke okolnosti koje ugrožavaju život političkog subjekta. Njeno htijenje da se iznađe novi pristup feminističkoj problematici koji bi uzimao u obzir razne identitarne aspekte političkog subjekta reflektira ideju intersekcionalnog feminizma. Dakako, moguće je primijetiti ovakav pristup u cjelokupnom Butlerinom radu jer se ova filozofkinja bavi ispitivanjem metoda prevođenja vrijednosti iz jednog polja vrijednosti u drugo, kao i podvođenja pod vrijednosti fenomene, što se neizbježno događa prilikom značenjski obojenog procesa spoznaje.

Rad je pokazao neke od primjera Butlerinog intersekcionalnog pristupa diskurzivnim kategorijama, gdje se pristanak na operiranje za-

datim kategorijama unutar feminističke teorije kritikuje, a pojam univerzalnosti se ruini ali ne poništava. Može se postaviti pitanje da li interseksionalni pristup vodi prema moralnom relativizmu i nemogućnosti uspostavljanja ikakve ose vrijednosti? Djeluje da je Butler na to odgovorila kada je mapirala prepoznavanje političkih subjekata u ugroženom stanju, što je potencijalno svojstveno većini ljudskih bića sa svakog kraja svijeta.

BIBLIOGRAFIJA:

1. Beauvoir, S. de. (2016): *Drugi spol (The Second Sex)*. Zagreb: Ljevak.
2. Butler, J. et al. (2000): *Contingency, hegemony, universality*. London: Verso.
3. Butler, J. (2019): 'Rethinking Vulnerability and Resistance', In: BIBACC, URL = <<http://bibacc.org/wp-content/uploads/2016/07/Rethinking-Vulnerability-and-Resistance-Judith-Butler.pdf>>.
4. Butler, J. (2014): *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. Abingdon-on-Thames: Routledge.
5. Butler, J. (2000): *Nevolje s rodom (Gender Trouble)*. Zagreb: Ženska infoteka.
6. Crenshaw, K. 'Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color'. *Stanford Law Review* (1991), Vol. 43, 6: 1241–1299.
7. Huks, B. (2006): *Feministička teorija: od margine ka centru (Feminist Theory: from margine to center)*. Beograd: Feministička 94.
8. Kristeva, J. (2006): *Revolution in Poetic Language*. New York City: Columbia University Press.
9. Lloyd, M. 'Performing radical democracy'. In: A. Little & M. Lloyd (ed.) (2009): *The Politics of Radical Democracy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
10. Nussbaum, M. (2000): *Sex and Social Justice*. Oxford: Oxford University Press.